

Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Sosyal Refah Uygulamaları¹

İdil Safiye Soyseçkin, Çankırı Üniversitesi Sosyoloji Bölümü,
e-posta: idil.soyseckin@gmail.com

Özet

Bu yazının amacı sosyal yardımlar, erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetleri ve yaşlı ve engelli bireylere yönelik hizmetler temelinde sosyal refah uygulamalarının kadınların istihdamı üzerindeki etkisini tartışmaktır.

İfade edilen amaç doğrultusunda İş Kanunu ve Memur Kanunu, hükümet tarafından hazırlanan 10. Kalkınma Planı, Ulusal İstihdam Stratejisi, 2010 yılında yayınlanan Başbakanlık Genelgesi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı bütçeleri incelenmiştir. Türkiye’de kadın istihdamının durumunun anlaşılabilmesi için ulusal ve uluslararası veriler ele alınmıştır. İstihdamda karşılaştırmalı bir tablo sunabilmek için de İspanya, Fransa, Hollanda, İsveç’e ait verilerden faydalanılmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, erkeğin çalıştığı kadının ise haneîçi tüm sorumlulukları yerine getirdiği bir aile modeli toplumsal hayatın her alanında hâkimdir. 12 yılı aşkın süredir iktidarda olan AKP hükümeti ile aile temelli anlayış tüm sosyal hizmetlerin ve yardımların ana unsuru haline gelmiştir. Diğer taraftan, aileye yapılan bu vurguya rağmen, verilen destekler çok yetersiz olduğundan yalnızca anneler değil, geniş ailenin diğer kadın bireyleri de çocukların ve yaşlı/engelli/hasta bireylerin bakımını üstlenmek durumunda kalmaktadırlar. Hükümet son yıllarda kadınların istihdamının artırılmasını önemli bir politik hedef olarak gündemine almıştır. Ancak, kadınların istihdama katılımının önündeki en büyük engellerden olan bakım sorumluluğunu çözmek yerine, esneklik adı altında yarı-zamanlı çalışmayı norm haline getirme çabası içindedir. Yani kadınların hem çalışması hem de haneîçindeki tüm bakım üstlenmeleri beklenmektedir. Böylelikle kadın istihdamında yalnızca sayısal bir artışın yakalanması hedeflenirken, işlerin niteliği ve getirileri ikinci plana atılmaktadır. Ayrıca, cinsiyetçi işbölümü de pekiştirilmiş olmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kadın istihdamı, çocuk bakım sorumluluğu, yaşlı ve engelli bireylerin bakımı, sosyal refah uygulamaları, cinsiyet rejimi.

Women’s Employment and Social Welfare Implementations in Turkey

Abstract

The aim of this article is discussing effects of social welfare implementations, including social aids, early child care and education services, and services for old/handicapped people, on woman’s employment.

Within the frame of mentioned goal the Labor Law, Civil Servants' Law, 10th Development Plan, National Employment Strategy Document, Curricular Notice prepared by the Prime Ministry on 2010, and budgets of the Ministry of Family and Social Policies and the Ministry of National Education were analyzed. To be able to present situation of woman's employment in Turkey, national and international statistics were taken into account. Furthermore, figures belonged to Spain, France, Netherlands and Sweden were used to present a comparative picture.

From the establishment of the Turkish Republic, bread-winner family model has been taken as basis in every area of social life. By means of the AKP government, ruling Turkey for more than 12 years, familialism has become key element of all social services and aids. Yet, despite the emphasis on family, not only mothers but also female members of extended family have to shoulder care of children, and elder/handicapped people because of insufficient supports. The government has taken issue of increasing women's employment into its agenda as a significant political object. However, instead of providing necessary services to be able solve problem of low woman's employment, it tries to make part-time work as a norm. In other words, women are expected to work and execute care and other household responsibilities together. As a result, a quantitative increase has been targeted while quality and returns of jobs have been neglected. Moreover, gendered division of labor has strengthened.

Keywords: Woman's employment, childcare responsibility, care of elder/handicapped people, social welfare implementations, gender regime.

Giriş

Kadınların istihdama katılımı, son yıllarda Türkiye'nin gündeminde önemli bir yer teşkil ediyor. Kadın örgütlerinin ve araştırmacıların uzun yıllardır tartıştığı konunun hükümetler tarafından da dikkate alınmasının altında birkaç neden yatıyor: Kadınların ve kadın örgütlerinin mücadelesi, AB üyelik müzakerelerinin başlaması ve kalkıncı bir ekonomi anlayışı çerçevesinde kadın işgücüne duyulan ihtiyaç (KEİG, 2014: 5).

Birçok araştırmanın ortaya koyduğu gibi Türkiye'de kadınların çalışmayı seçip seçmemesinde çocuk bakım problemi çok önemli bir yere sahip (İlkkaracan 1998; KSGM 1999, 2000; Usen ve Delen 2011). Tüm bu araştırmalarda, kurumsallaşmış erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerinin varlığının kadınların işgücü piyasasına katılımı için hayati önem taşıdığını görüyoruz.

Yalnızca Türkiye'de değil dünyanın birçok yerinde bakım işi, kadınların kimliğini kuran en önemli özelliklerden biri olarak düşünülüyor. Duygusal emek-yoğun olan bu sorumluluğun, teknoloji yardımıyla hafifletilmesi ya da ortadan kaldırılması da mümkün değil (Ecevit, 2012). Hayatımızın belirli dönemlerinde -kaçınılmaz olarak- hepimizin diğer insanların yardımına ihtiyaç duyduğumuz

zamanlarımız olacak. Bu nedenle, bakım emeğinin niteliği ve insan kaynağı toplumların gündeminde her zaman üst sıralarda yer alacaktır. Bakım işinin ücretli ya da ücretsiz olarak üstlenilmesi devletin, piyasanın ve ailenin ana aktörler olduğu bir konudur.

Yukarıda ifade edildiği üzere, kadın istihdamı ile bakım sorumluluğu doğrudan bağlantılıdır. Diğer taraftan her ikisini de cinsiyet eşitliği meselesinden ayrı düşünmek imkansızdır. Bakım sorumluluğunun devlet, piyasa ve aile arasında nasıl paylaşıldığı ise sosyal refah tartışmaları ve toplumların cinsiyet rejimleri ile yakından ilintilidir. Bu nedenle yazının ilerleyen bölümlerinde genel bir sosyal refah çerçevesi çizildikten sonra, Türkiye'nin de içine yerleştirildiği Güney Avrupa Refah Modeli ile Türkiye'deki uygulamaları ortaya konulmuştur. Bu uygulamalara bakılırken, 12 yıldır fazla bir süredir iktidarda olması nedeniyle Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) dönemine odaklanılmıştır. Sosyal hizmet ve yardımlar, erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetleri ile yaşlı ve engelli bireylere yönelik hizmetler sosyal refah uygulamaları kapsamında ele alınmıştır. Kadın istihdamı ise bakım sorumluluğu temelinde incelenmiştir.

Tüm bu tartışmalarda ulusal ve uluslararası verilerden faydalanılmıştır. Ayrıca, özellikle iş ve aile yaşamı arasında denge sağlanmasına yönelik politikaları daha ayrıntılı sunabilmek amacıyla, İş Kanunu ve Memur Kanunu, hükümet tarafından hazırlanan 10. Kalkınma Planı, Ulusal İstihdam Stratejisi, 2010 yılında yayınlanan Başbakanlık Genelgesi incelenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bütçeleri de hem çocuk hizmetleri hem de sosyal yardımlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Diğer taraftan, Türkiye'nin Avrupa Birliği içerisindeki yerini anlayabilmek için İspanya, Fransa, Hollanda, İsveç'e ait verilerle birlikte AB üyesi 28 ülkenin verilerinin ortalamasına yer verilmiştir. Türkiye ve İspanya Güney Avrupa/Akdeniz Refah Modeli içerisinde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla İspanya'ya ait rakamlar, aynı refah model içinde karşılaştırma imkânı sağlamaktadır. Fransa ise, son dönemde Türkiye'de kadınların istihdamının artırılması ve iş ve aile yaşamın uyumlaştırılması çerçevesinde uygun bir model olarak değerlendirildiği için listede yer almaktadır.² Öte yandan, Hollanda AB üyesi ülkeler içerisinde yarı-zamanlı çalışmanın toplam istihdamının neredeyse yarısına ulaştığı ve yarı-zamanlı çalışanların çoğunluğunu kadınların oluşturduğu bir ülke olması³ ve bu çalışma biçiminin etkileri konusunda fikir vereceği için dâhil edilmiştir. İsveç ise, AB ülkeleri arasında refah rejimi en eşitlikçi ülkelerden biri olduğu için incelenmektedir. Türkiye birçok politikayı AB ile üyelik müzakeresi çerçevesinde hayata geçirdiğinden AB ülkelerine ait verilerin ortalaması Türkiye'nin AB'nin neresinde yer aldığı görmemize olanak sağlamaktadır.

Türkiye’de Sosyal Refah Uygulamaları

Sosyal refah devleti kavramı –basitçe- İkinci Dünya Savaşı’nın toplumlar üzerindeki yıkımının giderilmesi için uygulamaya konulan –toplumsal hayattan ücretlere ve vergilere, işgücü piyasasına dair düzenlemelere uzanan politikaları kapsar (Akduran, 2012: 52). Kapitalizmin altın çağı olarak adlandırılan 1950-1970 arası dönemin tam zamanlı, düzenli, güvenceli ve nitelikli işlerinin norm olduğu bir işgücü piyasasından, günümüzün yarı-zamanlı, düzensiz, güvencesiz ve niteliksiz işlerine doğru bir kayış söz konusudur (Buğra ve Keyder 2006a). Diğer taraftan aile yapısında da farklılaşmalar yaşanmaktadır. Sosyal refah uygulamalarının eksikliklerini dengeleyen bir mekanizma işlevi gören çekirdek aile, kadın istihdamındaki ve boşanmalardaki artışla çözülmeye uğramaktadır (Esping-Andersen, 2009). Aile yapısında ve işgücü piyasasındaki değişimin yanı sıra yaşam süresinin uzaması ve nüfusun yaşlanması da refah rejimleri üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Küreselleşme sonucunda Avrupa’daki refah devletleri, bir *bakım krizine* girmişlerdir (Daly ve Lewis, 2000). Ancak bu krizin deneyimlenmesi refah rejimleri arasında farklılık göstermektedir. 1990 yılında Esping Andersen tarafından yapılan sınıflandırmadan başlayarak bugüne kadar birçok farklı refah modeli ortaya konulmuştur (Meyers ve Gornick, 2003, Mahon, 2002, Bettio ve Plantenga 2004, Engster ve Stensöta, 2011). Bu modellerin ortak noktasını bakım sorumluluğunun devlet, piyasa ve aile tarafından nasıl paylaşıldığı oluşturmaktadır. Esping Andersen’in ülkeleri muhafazakar, liberal ve sosyal demokrat olarak üçe ayırdığı sınıflandırması⁴ kadınları ve hane içindeki ücretsiz çalışmayı gözden kaçırdığı için eleştirilmiştir (Orloff 1993, Lewis 1997, Moreno 2002). Diğer taraftan sosyal refah olanaklarını sağlayan birincil kaynak olarak enformel kurumlar gözardı edilmektedir (Dedeoğlu ve Elveren 2012, Dedeoğlu 2013). Esping Andersen’in sınıflandırması gibi diğer sınıflandırmalar da kadınların hane içindeki ücretsiz bakım emeğine yeterli önemi vermemiştir. Yani odak noktası cinsiyet eşitliği değil, çoğunlukla bakım işinin devlet ve piyasa tarafından nasıl üstlenildiği olmuştur.

Bu sınıflandırmalar büyük oranda Kıta Avrupası’nı ele almakta ve dolayısıyla birçok ülkeyi dışarda bırakmaktadırlar. Bu nedenle son dönemlerde ‘dördüncü’ bir kategori olarak Güney Avrupa modeli tartışılmaya başlanmıştır. Bu model İtalya, Portekiz, İspanya ve Yunanistanı içine alırken, bazı çalışmalar Türkiye’yi de bu model çerçevesinde değerlendirmektedir (Gough 2006, Buğra ve Keyder. 2006, 2006a, Dedeoğlu ve Elveren, 2012, Dedeoğlu, 2013).

Güney Avrupa/Akdeniz Modeli

Güney Avrupa Modeli muhafazakâr-korporatist rejim ile karakterize edilir (Gough 2006, Buğra 2006). Evrensel bir sosyal güvenlik sisteminin yokluğu ve

kamudaki işlerin daha iyi bir sosyal koruma sunması söz konusudur. İhtiyacı olan ve kendisine yeten insanlar çalışma üzerinden ayırde edilir ve çalışmak devlet yardımlarına hak kazanmanın temel ölçütüdür (Gough, 2006).

Rejim varlığını, kadınların aile içindeki ücretsiz emeğine ve gönüllü yardım kuruluşlarından gelen düzensiz ve yetersiz yardımlara borçludur. Diğer bir özellik, devlet kurumlarının dağınık, parçalı ve yetersiz yardımlarıdır (Ferrera, 2006). Yardımların miktarı çok azdır ve bu yardımlardan faydalananların çoğunluğunu ise engelli ve yaşlı bireyler oluşturur (Gough, 2006: 247).

Sosyal korumanın da ikili bir yapısı vardır. Formel sektörde çalışanlara göre, enformel piyasada çalışanlar ya da işsizler sosyal güvenlikden çok daha az faydalanabilirler. Sosyal korumanın iki ucu arasındaki fark çok fazladır ve bu, Güney Avrupa ile Kıta Avrupası arasındaki farka işaret eder (Ferrera, 2006: 204). Özellikle gençler, tek ebeveynli aileler, evsizler ve göçmenler işsizlik, barınma, ayrımcılık ve ırkçılık gibi problemlerle başetmek durumunda kalarak sosyal dışlanmayı daha yoğun biçimde yaşarlar (Mingione, 2006: 281).

Orloff'un (1993: 320) belirttiği "kişisel bağımsızlık" ya da "kendi hakkında karar verebilme" özellikle kadınlar açısından çok az mümkün olabilmektedir. Kadınlar, eninde sonunda işgücü piyasasının dışında kalacakları ve ailenin erkek bireylerine bağımlı olacakları düşünüldüğü için sosyal güvenlik sistemi içerisinde korumaya ihtiyacı olan bir grup olarak konumlandırılırlar (Buğra, 2012).

Bu sosyal refah rejiminde aile, toplumsallaştırmanın ve "mikro-dayanışmanın" en önemli kurumudur (Moreno, 2002: 2). Diğer taraftan Mingione (2006) aileyi, sosyal refah uygulamalarının yetersizliği nedeni ile birçok hizmeti sağlayan bir sistem olarak düşünmekte ve bu rejim içerisindeki ülkelerin ekonomik özelliğinin "zayıf ploreterleşme" ve düşük kadın istihdamı olduğunu ifade etmektedir (s.272). Kuzey Avrupa'dan ve Kıta Avrupası'ndan farklı olarak çekirdek aile yerine geniş aile yaygındır (Trifiletti, 1999; Moreno 2002). Bu ayrım, Güney Avrupa modelinin korporatist refah modelinden farklılığını da oluşturmaktadır. Kıta Avrupası'nın erkek kazananlı aile modeli yerine *akraba dayanışması modeli* diğer bir ayrım noktasına işaret etmektedir. Her iki modelde de kadınlar erkeklere bağımlı olarak konumlandırılırsalar da akraba dayanışması modelinde sosyal güvenlik geniş aileyi de kapsamaktadır. Ayrıca, hane içi işler gibi çocuk bakımı da kadına ait bir sorumluluk olarak düşünülmektedir. Ancak erkek kazananlı modelde aile içinde kadınların çocuk bakımını üstlenmeleri için destek mekanizmaları bulunurken, diğer modelde bu mekanizmaların yokluğu ailedeki kadınların bu sorumluluğu üstlenmesine neden olmaktadır (Grütjen, 2008: 125).

Güney Avrupa ve Akdeniz refah rejimini birbirinin yerine kullanan çalışmaların varlığına rağmen (Trifiletti, 1999; Moreno, 2002; Bettio ve Plantenga, 2006) Gal'a (2010) göre Güney Avrupa modeli –özellikle dinin toplumların organizasyonundaki etkisi, geniş ailenin gücü ve klientalist refah yapısı bağlamında–Türkiye, Malta, Kıbrıs ve İsrail gibi ülkeleri dışarda bırakmaktadır. Bu nedenle Akdeniz Refah Rejimi'ni kullanmak daha fazla sayıda ülkenin ortak özelliklerine işaret ettiği için önemlidir. Benzer şekilde Buğra (2013) da dinin ve ailenin etkisi göz önüne alındığında Mısır'ın da Akdeniz refah rejimine dâhil edilebileceğini söyler.⁵

Türkiye, Akdeniz Refah Modeli içine yerleştirilebilecek birçok özellik taşımaktadır. Kadınların hane içindeki ücretsiz emeği, düşük kadın istihdamı, yüksek genç işsizliği, kendi hesabına çalışma, yoksulluk, enformel işgücü piyasası, tek-kazananlı haneler, çok sınırlı devlet koruması, aile ve yardım kuruluşu temelli sosyal destekler, yetersiz sağlık, bakım ve eğitim hizmetleri, ve politik klientalizm Türkiye'de refah rejimi denildiğinde ilk akla gelen özelliklerdir.

Türkiye'de Sosyal Refah

Türkiye'deki sosyal refah uygulamalarına bakarken 12 yıldan fazla bir süredir iktidarda olan ve toplumsal hayatın farklı alanlarında değişiklikler yapan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) dönemine odaklanılmıştır.

Bu değişikliklerden biri Genel Sağlık Sigortası uygulamasının başlatılmasıdır. AKP'nin sosyal politika anlayışında yardımseverlik sosyal problemlere çare olarak görülse de, Buğra'nın (2008) altını çizdiği üzere, birçok faktör sonucunda⁶ kentsel yoksulluk giderek daha çok artmış ve saklanamayacak ya da gözardı edilemeyecek boyutlara gelmiştir (s.204). Dolayısıyla yalnızca yardımseverlik üzerinden ilerlemek mümkün görünmediğinden bir adım olarak Genel Sağlık Sigortası söz konusu olmuştur. Primleri devlet tarafından karşılanan yaklaşık 9 milyon insanın dışında toplumun geri kalanı için sağlık hizmetlerinden faydalanmak ancak prim ödemesi ile mümkündür.

Yalnızca sağlık değil sosyal koruma da prim temellidir. Bu, ayrımcılık yaratan bir uygulamadır ve sosyal güvenlik sistemine herhangi bir katkı yapamayanlar (formel işgücü piyasasında yer almayanlar) sağlık ve emeklilik sisteminin dışında bırakılmaktadırlar (Dedeoğlu, 2012). Sosyal sigorta doğrudan formel çalışma ile bağlantılandırıldığından, kadınlar erkeklere oranla sistemin dışına daha fazla itilmektedirler (Şahin, 2012; Ağartan, 2012). Ayrıca formel işgücü piyasasında yer almayan kadınların anne ve eş olarak ailenin erkek bireylerine bağımlı oldukları düşünülmektedir (Dedeoğlu, 2012). Dedeoğlu (2013: 9) Türkiye'deki refah rejimini "örtülü Avrupalılaştırma" olarak nitelendirir, çünkü kadın hakları

–yasalara ve imzalanan sözleşmelere rağmen- kağıt üstünde kalmaktadır ve gerçek hayattaki uygulamalarla uyuşmamaktadır. Avrupa Birliği’ne üyelik müzakereleri sürecinde yapılan reformlar yalnızca “dekoratiftir” (s. 11). Benzer şekilde Ecevit (2013: 4) de ekonomik ve politik liberalleşmenin muhafazakârlık ile birlikte yer aldığı ve eğitim, çalışma, sağlık, barınma ve sosyal güvenlik gibi alanlardaki uygulamaların eşitlikçi politikalar olarak sunulurken, gündelik hayatta yalnızca bazı kadınların bu haklardan faydalanabildiğini ifade etmektedir. Özar ve Yakut-Çakar (2013) da “sosyal refah rejiminin ayrımcı doğası”na (s. 24) işaret eder ve Türkiye’de kadınların “erkeklersiz” (s. 25) dikkate alınmamasını eleştirir. Çalışmalarında, özellikle dul ya da boşanmış kadınların sosyal güvenlik sisteminin dışında kaldıklarını ve yüksek yoksulluk riski ile karşı karşıya olduklarını belirtirler. Ayrıca sosyal güvenlik sistemi içindeki kadınların yarısının temel ihtiyaçlarının bile karşılanmadığını dile getirmektedirler (s. 28).

Para transferi ve aynı yardımlar gibi diğer destek mekanizmaları ise parçalı, düzensiz, koordinasyonsuz bir yapıya sahiptir. Bu desteklerin amacı yoksullukla mücadele değil, politik rant elde etmektir. Bu çerçevede Buğra (2008: 260) “yoksulluğun politikleştirilmesi”nin en önemli araçlarından biri olarak yardımseverliğin altını çizer. Türkiye’de, belediyelerden Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına, sivil toplum örgütlerine birçok kurum tek seferlik ya da belirli süreli parasal yardımlardan, yiyecek, temizlik ve yakıt yardımlarına birçok farklı destek sunar. Bu destekler tek bir sistem içinde dağıtılmadıklarından, kaç kişinin ne kadar yardıma ihtiyaç duyduğunu ve hangi ölçülerde bu yardımlardan faydalandıklarını bilmek neredeyse imkânsızdır.⁷

Sosyal Hizmetler ve Yardımlar

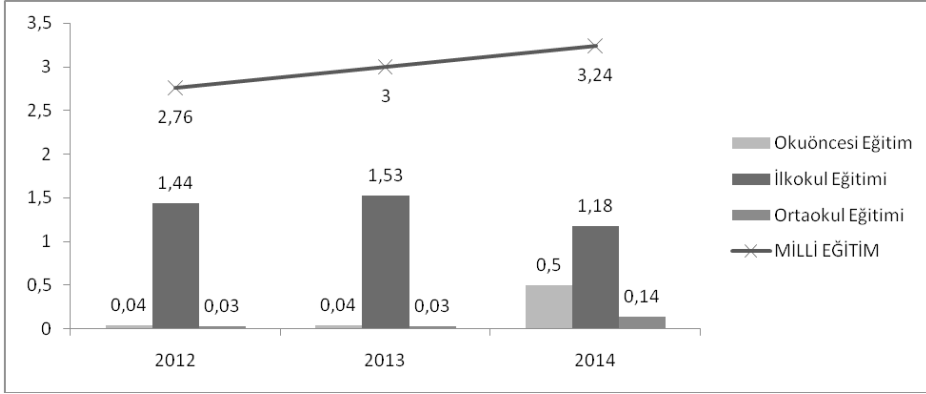
OECD 2010 verilerine göre⁸ Türkiye’nin 2010 yılı kişi başına düşen sigorta harcaması 131 Dolarken OECD ortalamasının 3094 Dolar olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle insana yatırım o kadar düşüktür ki aynı refah rejimi içerisinde değerlendirildiğimiz İspanya’nın bile onda birine denk gelmektedir (1623 Dolar).

Yoksulluğun önlenmesi, eğitime ulaşma, işgücü piyasasına katılma ve toplumsal bütünlük ve ayrımcı olmamak kriterlerini temel alarak oluşturulan OECD Toplumsal Adalet Endeksi (*Social Justice Index*) 2011 verileri Türkiye’nin 31 ülke arasında en son sırada geldiğini göstermektedir. Kriterlere tek tek baktığımızda eğitime ulaşmada da Türkiye listenin sonunda yer almaktadır. Erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerine yapılan harcama çok düşük olduğundan (% 0,02), Türkiye bu listede de 30. sıradadır, ki bu oran OECD ortalamasından neredeyse 19,5 kat daha azdır (OECD ortalaması %0,39).

2012, 2013 ve 2014 Merkezi Bütçe Kanunlarında⁹ Milli Eğitim Bakanlığı’na

ayrılan bütçede okulöncesi, ilkokul ve ortaokul paylarına ve sosyal güvenlik ve yardımlara göre baktığımızda da OECD verilerini destekler bir tablo ile karşılaşıyoruz.

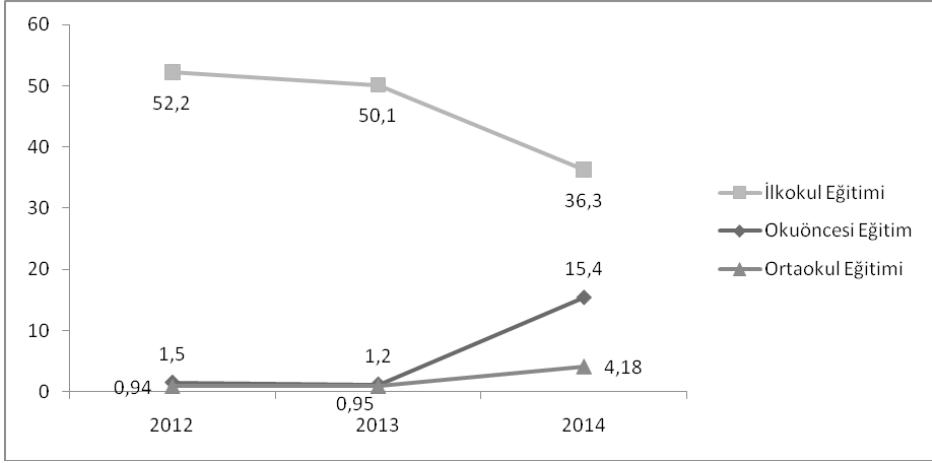
Şekil 1: Bütçe Dağılımının GSYİH'ya Oranı

Kaynak: 2012, 2013 ve 2014 Genel Bütçe verilerinden faydalanılmıştır.

Şekil 1’de görüldüğü gibi GSYİH’den eğitime aktarılan pay çok küçüktür. 2012, 2013 ve 2014 oranları karşılaştırıldığında genel bütçeden milli eğitime ayrılan pay yükselmiş olsa da, ilkokul ve okulöncesi için 2013 ve 2014 bütçe oranları 2012’deki oranlardan daha düşüktür (Şekil 2). 2014 yılı, özellikle 4+4+4 sistemi dolayısıyla diğer yıllara göre bir farklılaşma gösteriyor. Ortaokula bütçeden ayrılan pay artarken, ilkokul eğitimine verilen bütçe ciddi bir düşüş sergiliyor. Olumlu bir gelişme olarak okul öncesine yapılan harcamanın arttığını görüyoruz. Ancak, eğitim teşvik destekleri gözönüne alındığında bu bütçenin, kamu olanaklarını arttırmak yerine piyasadan hizmet satın alınmasını teşvik ettiği söylenebilir.¹⁰

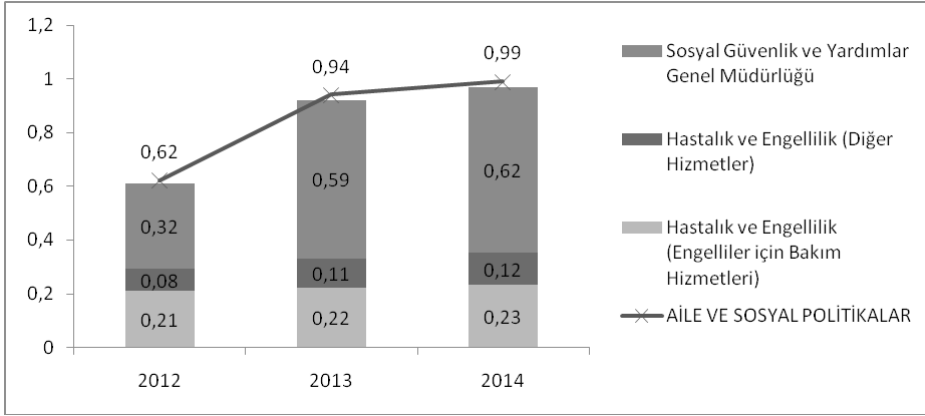
Şekil 2: Milli Eğitim Bakanlığı'nın Bütçe Payları

Kaynak: 2012, 2013 ve 2014 Genel Bütçe verilerinden faydalanılmıştır

Şekil 3'te ise sosyal güvenlik ve yardımların Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'ndan en büyük payı aldığı görülüyor. Ancak GSYİH ile karşılaştırıldığında, insanları desteklemek için ayrılan payın çok düşük olduğu anlaşılıyor. Bu pay, GSYİH'nin %1'ine bile denk gelmiyor. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ve Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü en büyük paya sahip. Ancak son kategoride, en fazla bütçe engelli bireyler için yapılacak harcamalara veriliyor. Buğra'nın (2012) da altını çizdiği üzere muhafazakâr toplumlarda engellilik gerçek bir dezavantajlı pozisyon olarak görülüyor. Kadınlar Aile ve Sosyal Hizmetler ile Çocuk Hizmetleri içerisinde ele alınıyor. Yalnızca bu durumun kendisi bile kadınları göz ardı eden bir aile politikasının varlığını gösteriyor.

Şekil 3: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Bütçe Paylarının GSYİH'ye Oranı

Kaynak: 2012, 2013 ve 2014 Genel Bütçe verilerinden faydalanılmıştır

Yaşlı ve Engelli Bireylere Yönelik Hizmetler

Türkiye'nin bir yaşlanma eğilimine girdiği ifade edilmektedir (Toksöz, 2006). TÜİK'in 2050 yılı projeksiyonunda 2000 yılında %5,7 olan yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranının %19'a çıkacağı söylenmektedir. Ancak bu eğilime rağmen kurumsal hizmetler hala yetersiz düzeydedir. 2014 yılı verilerine göre, özel ve kamu, toplam huzureverinin sayısı yalnızca 297'dir. Ancak bu sayının azlığına rağmen toplam kapasitenin altında bir talep söz konusudur. Talep eksikliğinin nedeni olarak dört başlık sıralanabilir: Türkiye'de aile kurumunun yapısı, hizmetlerin niteliği, başvuru koşullarının ve prosedürünün zorluğu, ve bilgi eksikliği.

Eğitim ya da gelir düzeyi farketmeksizin, yaşlı aile bireylerinin bakımı mümkün olduğunca evde yapılmaya çalışılıyor. Aile, bakımdan temel sorumlu olarak kabul ediliyor (Tılıç-Rittesberger ve Kalaycıoğlu, 2012; Özar ve Yakut-Çakar, 2013). 2006 yılında gerçekleştirilen Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması'na göre kadınların %89,3'ü, erkeklerin ise %87,4'ü, ebeveynlere yaşlılıklarında çocuklarının bakması gerektiğini düşünüyor. Aynı araştırmada 60 yaşın altındaki insanların %55'i yaşlılıklarında çocukları ile yaşamaya devam edeceklerini söylerken, %17,8'i kurum bakımı alacağını ifade ediyor. Bildiğimiz gibi, bakım yapacaklar büyük çoğunlukla kız çocukları oluyor.

Öte yandan, başvuru koşullarına ve prosedüre baktığımızda da kamu bakım olanaklarından faydalanabilmek için 60 yaş ve üstünde, günlük ihtiyaçlarını giderebiliyor, akıl sağlığı yerinde ve sosyal ve ekonomik yoksunluk yaşıyor olmak

gerekiyor. Durum tespiti “sosyal inceleme raporu” ile yapılıyor ve prosedür gereği de birçok belge isteniyor. Dolayısıyla hem yaşlı bireyin kendisi hem de akrabaları için işler zorlaşıyor. Ekonomik ve sosyal yoksunluk kriteri, bu hizmetin yoksul aileleri hedef aldığını ve bu nedenle de hizmetin ayrıntılarına ulaşma ve bürokratik işlerin halledilmesi noktasında birçok sıkıntı yaşanabileceğini gösteriyor.

Diğer bir sosyal yardım ise ‘engelli aylığı’ olarak da bilinen yardıma muhtaç engelli bireylere verilen evde bakım ücreti. Bu aylığı alabilmek için üç şartın da sağlanması gerekiyor. Belirli bir miktarın altında kalan gelir, sağlık kurulu raporu ile kanıtlanması gereken iş göremeyecek kadar engellilik (%40 ve üstü), ve bir başkasının yardımı olmadan hayatını idame ettiremiyor olmak. Aylık ücret, engelli bireyin ona bakacak yakınına veriliyor.¹¹ Diğer bir destek de 18 yaşından büyük engelli bireylerin kendisine ya da 18 yaşından küçük ise ebeveynlerine, ve 65 yaş ya da üstünde akli melekelerini kaybetmiş yaşlı bireylerin bakımını sağlayan aile bireylerine verilen muhtaç aylığı. Bu aylığın bağlanabilmesi için de %40 ve üstü engellilik ile sosyal sigortanın ve herhangi bir gelirin bulunmaması şartlarının sağlanması gerekiyor.¹² Eğer engelli birey ailesinin yanında bakılamayacak durumda ise kurumsal bakım sağlanıyor. Gerekli kriterlere bakıldığında hizmetten faydalanabileceklerin sayısının çok sınırlı olduğu görülmektedir. İnsanlar hem engelliliklerinin ne kadar ciddi olduğunu hem de yoksulluklarını kanıtlamak zorunda bırakılmaktadırlar. İkincisi, bakım ücretleri kadınların daha önce ücretsiz yaptıkları işe para almaları anlamına gelmesine ve bu bakımı görünür kılmasına rağmen evin içinde izole bir hayat yaşamaları ve tüm bakım sorumluluğunu üstlenmeye devam etmeleri sonucunu doğuruyor.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yayınlanan 2012 Sosyal Yardım İstatistikleri Bülteni’ne göre 2012 yılında yapılan nakit transferlerinin GSYİH’ye oranı %1,43 olmuştur.¹³ Yaşlı ve engelli bireyler toplam sosyal yardımların ve devlet tarafından düşük gelirli bireylere ödenen genel sağlık sigortası primi de dahil hizmet harcamalarının %14,8’ini alıyor. Sosyal Destek Programı’nın beş başlığı var: Aile, Eğitim, Sağlık Yardımları, Engelli Bireylerin İhtiyaçları için Yardım, ve Özel Amaçlı Yardımlar. Ayrıca, 3526 proje yolu ile ailelere nakit transferi yapıldığı belirtiliyor. Ek olarak, 2012 yılından beri dul kadınlara iki ayda bir para yardımı yapılıyor.¹⁴

Tüm bu yardımlar birlikte düşünüldüğünde, çoğunluğunun gelir testi gerektirdiği, çok sınırlı sayıda insanı kapsadığı ve yeterli olmadığı görülebilir. Üstelik yardımların alınabilmesi için gerekli şartlar geleneksel aileye dayanan bir refah anlayışının izlerini taşımaktadır. Ayrıca, bakım işinin özel alana sıkıştırılarak kadınların omuzlarına yüklenmektedir. Aile üzerindeki vurgu da

AKP hükümetinin İslami kültür/muhafazakârlık ve neoliberalizm değerlerine uyumlu hareket ettiğini ortaya koymaktadır. (Ecevit, 2012a: 25; Ecevit, 2013:4).

Sosyal politikaların da çerçevesinin çizildiği ve icracı bir bakanlık olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın toplumsal vizyonu "mutlu bireyler ve güçlü aileler" biçiminde ifade edilmektedir.¹⁵ Yalnızca bu ifade bile 2011 yılında Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın adının değiştirilmesinin yalnızca bir isim değişikliğinden ibaret olmadığını göstermektedir. Aile kavramının kadının yerine ikame edildiği açıkça görülmektedir.

Bir refah rejiminin aile kurumuna dayanması cinsiyet eşitliğinin temelini oluşturan "bireysel bağımsızlığın" o toplumda kısıtlı olduğunu göstermektedir. O'Connor (1993) bireysel bağımsızlığı "aile bireylerine ve/veya devlet kurumlarına gönülsüz ekonomik bağımlılıktan" uzak olmak biçiminde tanımlar (s. 512). O'Connor bu kavramı "işgücü piyasasının baskısından" korunmaya işaret eden meta-dışılık kavramı yerine tartışır (s. 515). Bu baskının yoğunluğu aile ideolojisi, işgücü piyasasının yapısı ve devletin "aktif bir oyuncu" olarak rolü tarafından belirlenir (Connell, 1990: 510). Kadınların haneîçi sorumlulukları onları erkekler kadar metalaşmaktan alıkoyar, ve dolayısıyla da devletin sağladığı olanaklar bu metalaşmanın seviyesi ve biçimi üzerinde doğrudan etkide bulunur.

Kadın İstihdamı ve Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi

Haneîçi sorumlulukları bileşenlerine ayırdığımızda, yemek, ütü, masanın hazırlanması ve kaldırılması, çamaşır ve bulaşık gibi haneîçi sorumlulukların %88'inden fazlası kadınlar tarafından yapıldığını görürüz (TÜİK, 2012). Diğer taraftan haneîçinde en çok zaman çocuk bakımına harcanmaktadır. Dünyanın her yerinde en yaygın basmakalıp düşüncelerden biri anneliğin kadınların doğal bir uzantısı olduğudur. Bu yargı, kadınları iyi iş olanakları ve politik hayata katılım gibi kamusal alanın olanaklarından alıkoymaktadır (Alwis, 2011). Çocuk sahibi olduktan sonra kadınların işgücüne katılımı düşerken, erkeklerin artmaktadır. 2009 OECD verileri, 15 yaşın altında çocuğu olan kadınların istihdamının %30'un altında olduğunu söylemektedir. Türkiye'de 0-2 yaş arasında çocuğu olan çift-kazananlı ailelerin oranı %10,7 iken tek kazananlı aile oranı %73,'tür ve Türkiye, OECD ülkeleri arasında, istihdama bu düşük katılımıla Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'dan sonra üçüncü sırada gelmektedir.

Türkiye'de aile kurumunun işlevinin erkek-kazananlı modelin yaygın olduğu ülkelerden farklı olduğunu belirtmek gereklidir. Bütün haneîçi işlerin kadınların sorumluluğu olarak görülmesine ve ailenin erkek bireylerine bağımlı oldukları düşünülmesine rağmen, aileler için çok az destek sağlanmaktadır (Buğra

ve Keyder, 2006). Yetersiz devlet desteği nedeniyle de yalnızca anneler değil, geniş ailenin diğer kadın bireyleri de çocukların ve yaşlı/engelli/hasta bireylerin bakımını üstlenmek durumunda kalmaktadırlar. Bu da, onları hayatın birçok alanının dışında bırakmaktadır. Diğer Akdeniz ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de özellikle babaanneler/anneanneler “genç annelerin vazgeçilmez yardımcıları”dırlar (Moreno, 2002: 9).

İstatistikler de bu tanımlamayı desteklemektedir. Türkiye’de 0-5 yaş arası çocukların %89,6’sının bakımını anneler yaparken, -babalar ve kurumsal bakım dışında- diğer aile bireyleri çocukların %6,5’inin bakımını sağlamaktadır (TÜİK, 2012).¹⁶ TÜİK 2013 verilerine göre Türkiye’de 0-17 yaş arası çocuk olan iki ebevyimli hane sayısı %53,2 iken tek çocuklu hane sayısı %39,7’dir. Üç veya daha fazla çocuk olan hanelerin oranı %24,8, 5-9 yaş arası çocuk olan hanelerin oranı ise %27,6’dır. Bu da çocuk nüfusunun neredeyse yarısının 10 yaşın altında olduğunu göstermektedir. Bu kadar fazla sayıda çocuğun olduğu bir ülkede çocuklara verilen bakım ve eğitim hizmetlerinin kalitesinin ve yaygınlığının kadınların hayatını doğrudan etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İstihdam, bu alanların başında gelmektedir. 20-64 yaş arası için verilere baktığımızda Türkiye’de, çalışan kadın sayısının azlığının yanı sıra kadınların dörtte birinin yarı zamanlı çalıştığı görülmektedir (Tablo 1). Tablodaki ülkelerin hepsinde de kadın istihdamı, erkek istihdamından düşüktür ve kadınlar erkeklerden daha fazla yarı-zamanlı çalışmaktadırlar.

Tablo 1: 20-64 Yaş Grubunda Cinsiyete göre İstihdam

	İstihdam (%)		Yarı-Zamanlı İstihdam		Haftalık Çalışma Saatleri		
	2013		2013		2013		
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
AB-28	74,2	62,5	8,9	32,1	41,5	42,5	40,0
Türkiye	75,3	31,8	6,8	25,1	51,7	52,9	48,1
İspanya	63,3	53,1	7,8	25,6	41,7	42,7	40,3
Fransa	73,7	65,5	6,7	30,8	40,6	41,6	39,0
Hollanda	81,3	71,6	26,4	77,0	40,8	41,2	39,2
İsveç	82,2	77,2	13,0	38,2	40,8	41,2	40,3

Kaynak: Eurostat, 2013

Eğer 28 AB ülkesinin verilerinin ortalamasında yarı-zamanlı çalışan erkeklerle kadınlar arasındaki farkın büyüklüğü düşünülürse birçok kadının tam zamanlı

çalışmayı ‘tercih etmediği’ düşünülebilir. Ancak Eurostat İş,Özel ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılması AB 2009 Basımı (*Work, Private and Family Life in the European Union 2009 Edition*) dikkate alındığında farkedilecektir ki 25-49 yaş arasındaki erkeklerin yarı-zamanlı çalışmasının birincil nedeni tam zamanlı iş bulamamaları iken (AB ortalaması %43) kadınların yarı-zamanlı çalışmasının nedeni %42 ile çocuk ve yaşlı bakımı sorumlulukları olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, çocuk sayısı arttıkça kadınların işgücüne katılımı düşmektedir. Diğer taraftan küçük çocuklar, kadınların istihdamı üzerinde çok daha negatif bir etkiye sahiptir. Tabloda görüldüğü üzere, Türkiye’de haftalık çalışma saatleri de çok uzundur. En yakın ülkeler İspanya’da ve İsveç’te bile kadınlar Türkiye’deki hemcinslerinden 8 saat daha az çalışmaktadırlar. Kurumsal bakımın yetersiz olduğu, hane içinde cinsiyetçi işbölümünün hüküm sürdüğü ve çalışma saatlerinin bu kadar uzun olduğu bir ülkede kadınların çalışma hayatına katılımının sınırlı olması şaşırtıcı değildir.

Türkiye’de kadınların işgücüne düşük katılımının dile getirilmesi 1999 yılında AB üyelik müzakerelerine başlanması ile mümkün olmuştur (İlkkaracan, 2012). AB üyeliği dışında Türkiye, imzaladığı ve taraf olduğu ILO sözleşmeleri ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi (CEDAW) dolayısıyla da hane içi sorumlulukların ve iş yükümlülüklerinin dengelenmesi için düzenlemeler yapmak durumundadır. CEDAW, kadınların eşitsiz pozisyonunun çocuk bakım yükü ile yakından bağlantılı olduğunu ifade eder ve 5. Madde kadınlara ve erkeklere, çocuk bakımında eşit sorumluluk verir. 11. Madde ise taraf ülkelere, kadınların evlilik ve annelikten kaynaklı olarak yaşadıkları ayrımcılığı önleyecek tedbirler alma yükümlülüğü getirir. Bu çerçevede, iş ve aile yaşamı arasındaki dengenin sağlanabilmesi için çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilmesinin ve yaygınlaştırılmasının önemine değinilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi de, özellikle 18. Madde’de çocuk yetiştirme sorumluluğunu ebeveynlerin eşit şekilde alması gerektiğine ve taraf ülkelerin çocuk bakım hizmetlerini hem çocuklar hem de çalışan ebeveynler için yaygınlaştırmasının zorunluluğuna işaret eder. Türkiye Anayasası’nda da, 2004 ve 2010 yılında yapılan eklemelerle, “kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin sağlanmasından sorumludur” denilmektedir. Ayrıca 2010 yılında yayınlanan Başbakanlık Genelgesi de kadınların istihdamının ve erkek ve kadın arasında fırsat eşitliğinin artırılması için, kurumlara gerekli düzenlemeleri yapması için görev vermektedir. Genelgeyle uyumlu olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB’nin ortak finansmanında 43 şehirde kadın istihdamının artırılması için operasyonel bir program başlatmıştır.

Ancak, tüm bu sözleşmelere ve projelere rağmen, uygulamalar yetersiz kalmaktadır. CEDAW 2010 Gölge Raporu'nda hükümet, kadın istihdamı için kapsamlı reformlar yapmadığı ve kreşlerin ve gündüz bakım merkezlerinin sayısının hala ihtiyacı karşılayacak oranda arttırmadığı için eleştirilmektedir. Ayrıca hükümet kadınları çocuk bakımından tek sorumlu olarak görmeye devam etmektedir.

Bilindiği üzere erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerinin kurumsallaşması iki açıdan önem taşımaktadır: kadınların istihdamı ve çocukların sağlıklı gelişimi. Çocukların sağlıklı gelişimi, istihdama oranla çok daha az dile getirilen bir konudur (England ve Folbre, 1999). Aslında çocukların bakımının nasıl yapıldığı tüm toplumu ilgilendirir çünkü iyi yetiştirilmiş ve üretken bireyler olmaları toplumun bütününe fayda sağlar (Budig ve England, 2001: 221). Bu nedenle de kamu desteği önemlidir. England ve Folbre'nin (1999a) de ortaya açıkça koyduğu üzere çocuk bakım sorumluluğu tüm toplum tarafından paylaşıldığında hem hane içindeki hem de işyerindeki eşitsizlik azalırken, kadınlar işgücüne daha fazla katılabileceklerdir.

Ancak Cumhuriyet'in erken dönemlerinden beri Türkiye bu tabloda çok uzaktır. Ulus-devletin şekillendiği yıllarda Cumhuriyet'in "yeni yurttaş modeli" projesi çerçevesinde ilkökul eğitimi teşvik edilmiştir (Gül-Deretarla, 2008: 272). Okulöncesi eğitim ise çalışan annelerin verdiği zarardan çocukları korumak için gündeme alınmıştır. Kadınların istihdama katılımları azaldıkça da okulöncesi eğitim ile kadınların işgücüne katılımı arasındaki ilişki kaybolmuştur (Ecevit, 2012).¹⁷

Bugün ilkökul eğitimi hala merkezi öneme sahiptir ve 0-5 yaş arasında okullaşma oranı çok düşüktür. Milli Eğitim Bakanlığı'nın verilerinde 2009 yılına kadar bu yaş grubu için herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün değilken, bu tarihten sonra da yalnızca 3-5 yaş arası çocukların okullaşma oranlarına ulaşılabilmektedir. Son dört yılda bu yaş grubunun okullaşma oranında bir artış göze çarpsa da, okullaşma oranı çok yetersizdir. 3-5 yaş için 2010/2011 döneminde brüt okullaşma oranı % 29,85'tir. 2011/2012 döneminde yalnızca %1,02 oranında bir artış olmuştur. 2012/2013 döneminde ise artış oranı çok daha düşüktür, %0,06. 2011/2012 verisinin gösterdiği üzere okullaşmada en büyük pay 5 yaş grubundadır. Bu da 3 yaş grubunun okullaşmasının çok az olduğu anlamına gelmektedir.¹⁸ 2012/2013 net okullaşma oranları ise daha da kötü durumdadır (%26,63, 3-5 yaş arası için, %37,36 4-5 yaş için, ve de %39,72, 5 yaş için).¹⁹ Ayrıca 0-2 yaş arası çocuklar için sunulan hizmetler neredeyse yok denecek kadar azdır.²⁰

Yerelde nasıl bir tablo olduğuna baktığımızda ise Türkiye’de belediyelerin çocuk bakım ile ilgili herhangi bir yükümlülüklerinin olmadığını görürüz. Her ne kadar 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun 14. Maddesi’nde belediyelerin okulöncesi eğitim kuruluşları açabileceği ifadesi²¹ bulunsa da, 2007 yılında Anayasa Mahkemesi’nin aldığı karar ile bu madde iptal edilmiştir.²²

Özel kreşler, gündüz bakım merkezleri ve özel çocuk kulüpleri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın sorumluluğundadır. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı’nın bünyesinde de özel anaokulları vardır. Diğer bir deyişle Türkiye’de erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetleri iki farklı kurumun sorumluluğu altındadır. Ecevit’in (2012) belirttiği gibi, durumun kendisi bu hizmetlerin kurumsallaşmasının önündeki en büyük engellerden biridir.²³

4857 Sayılı İş Kanunu’na göre 150’den fazla kadın çalışanı olan özel işyerlerinde kreş açılması zorunluluğu bulunmaktadır. Ancak Türkiye’de daha çok, küçük ve orta ölçekli işyerleri yaygındır ve bu hizmetin sunumunun da sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca 150’den fazla kadın çalışanı bulunan kaç işyerinin yasal zorunluluğunu yerine getirdiğine dair bir veriye ulaşmak da mümkün değildir. 2013 yılında Çalışma Bakanlığı’na verilen bir soru önergesi ile 150’den fazla çalışanı olan 9000 kamuya ait ve özel kurum olduğu ve bunlardan yalnızca 300’ünün denetlendiği bilgisini öğreniyoruz. Bu 300 işyerinin %45’inde kreş yokken, %65’inde de emzirme odası bulunmuyor.²⁴ Diğer taraftan Memur Kanunu’nda, çalışanların 3-6 yaş arası 50’den fazla çocuğunun olması durumunda kreş açılabileceği belirtiliyor. Görüldüğü üzere, resmi kurumlara herhangi bir yükümlülük verilmemektedir. Dolayısıyla da MEB 2013-2014 verilerine göre bu yasa çerçevesinde açılan kreş sayısı yalnızca 109’dur. 2008 yılında 492 kurum kreşi varken, aynı yıl içinde kreşler sosyal tesis kapsamına alındığından ve maliyetlerini kendi bütçelerinden karşılamaları istendiğinden her yıl bu sayının düştüğünü görmek ne yazık ki şaşırtıcı değildir.²⁵

Hizmetlerin kurumsallaştırılmasının yanı sıra çalışma hayatındaki düzenlemelerin de önemi büyüktür. Özellikle bakım izinlerinin yapısı çocuk bakımının eşit paylaşımında kilit rol oynamaktadır. Türkiye’de annelik izni 16 haftadır. Bu izin, İş Kanunu’nun 74. ve Memur Kanunu’nun 104//A Maddeleri ile düzenlenmektedir.²⁶ Ancak, işçiler ve memurlar arasında emzirme ve babalık izni konularında farklılık söz konusudur. İş Kanunu’nda babalık izni tanımlanmazken, Memur Kanunu’nda 10 günlük izin bulunmaktadır. Ayrıca İş Kanunu ve Memur Kanunu 1 yıl emzirme izni verse de İş Kanunu bu izni 1,5 saat olarak düzenlerken, Memur Kanunu ilk 6 ay için 3 saat, ikinci 6 ay için 1,5 saat emzirme izni kullanımını mümkün kılmaktadır. 2011 yılında yürürlüğe giren düzenleme ile hem kadın hem de erkek memurlar 24 aya kadar ücretsiz

izin kullanabilmektedirler. Ancak iznin ücretsiz olmasının hem erkekleri hem de düşük gelirlı kadınları izin almaktan alıkoyacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Memur Kanunu'nun 202. Maddesi'ne göre memurlar aile, doğum ve çocuk desteği almaktadırlar. Ancak her iki eşin de memur olduğu durumlarda bu destek yalnızca erkek memurlara verilmektedir. İşçiler içinse asgari geçim indirimi söz konusudur ve her iki desteğin de miktarı çok düşüktür.²⁷

Yarı-zamanlı çalışma, belirli süreli çalışma, özel istihdam büroları ile geçici işçilik, uzaktan çalışma, çağrı usulü çalışma ve evden çalışma gibi esnek çalışma biçimleri iş ve aile yaşamı arasındaki dengeyi sağlamanın başka bir yolu olarak görülmektedir (Filiz, 2011). 10. Kalkınma Planı ve 2014-2023 yıllarını kapsayan Ulusal İstihdam Strateji Belgesi'nde açık bir şekilde yer aldığı üzere işgücü piyasasının esnekleştirilmesine net bir biçimde vurgu yapılmakta ve "iş güvencesi" yerine "istihdam güvencesi" ön plana çıkarılmaktadır. Yani, işin korunması ve aynı işte kalabilme güvencesi değil, kesintilerle de olsa istihdamın sürdürülmesi ve tek bir işverene bağlı olmadan çalışılabilmenin önü açılmaktadır (KEİG, 2014). 2014-2018 yıllarını içeren 10. Kalkınma Planı'nda önceki planlarda olmayan bir bölüm yer almaktadır: Ailenin ve Nüfusun Dinamik Yapısının Korunması Programı. Bu programın amacı göç, kentselleşme, bireyselleşme, aile eğitimlerindeki eksiklikler ve yeni iletişim teknolojileri nedeniyle zayıflayan ailenin güçlendirilmesi olarak ifade edilmektedir. Kalkınma Planı'nda da sosyal yardımların ve hizmetlerin aile temelli verilmesine vurgu yapılmaktadır. Programın diğer hedeflerinden birisi de iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasıdır. Kaliteli, ucuz ve ulaşılabilir kreşler ve okulöncesi eğitim imkânlarının yaygınlaştırılmasına işaret edilse de, uygulama ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemektedir. Ayrıca sosyal ve ekonomik politikaların ailenin güçlendirilmesi amacı çerçevesinde birbirini tamamlayıcı ve destekleyici şekilde planlanacağını söylenmesi (Madde 252) çocuk bakımının haneçinde kadınlar tarafından yerine getirilmeye devam edeceğinin işaretlerini taşımaktadır. Önceki kalkınma planlarından farklı olarak ebeveyn iznine, 'güvenceli' esnek çalışma ve kreş ve çocuk bakım hizmetleri ile birlikte değinilmektedir. Ancak Madde 282 aile yanında bakımın destekleneceğini söylemektedir.

Ulusal İstihdam Strateji Belgesi'nde de geleneksel cinsiyet rollerinin ve bakım sorumluluğunun, kadınların işgücüne katılımının önünde engel teşkil ettiği ifade edilmekte ancak, kurumsal bakımın yaygınlaştırılması yerine özel sektörün teşvik edilmesi gündeme alınmaktadır.

Görüldüğü üzere, Türkiye'de sosyal politikalar erkeğin çalıştığı kadının haneçinden sorumlu olduğu bir aile modeli temelinde yapılandırılmaktadır. Bu

politikalar yalnızca son 10 yılın konusu değildir. Ancak AKP hükümeti zamanında aile söylemi daha da güçlenmiştir. Yukarıda da belirttiği üzere Kadından ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın isminin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olarak değiştirilerek kadının adının silinmesi ve aile içine yerleştirilmesi bu yaklaşımın en açık örneğidir.

Sonsöz

Türkiye'de, hanelerin büyük çoğunluğunda en az bir çocuk varken, bu çocukların üçte biri altı yaşından küçüktür. Dolayısıyla hem geleneksel cinsiyet rolleri hem de bakım ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği kadınların işgücüne katılımını engellemektedir. Ama, kadın istihdamını arttırmada hükümetin söylemi neredeyse tamamen esnek çalışma üzerine yoğunlaşmaktadır. Diğer taraftan, kadın istihdamı doğurganlığın artırılması ve aile birliğinin korunması ile birlikte düşünülmektedir. Ancak esneklik kadınların hane içi sorumluluklarını hafifletmemektedir. Sunulanın aksine, güvencesiz çalışma koşulları, düşük maaş ve belirsiz bir gelecek anlamına gelmektedir. Kadınların en az üç çocuk doğurması beklenirken tüm bakım sorumluluğunu da tek başlarına üstlenmeleri, hem işgücü piyasasında kalmak hem de hane içi sorumluluklarını yerine getirmek için atipik işlerde çalışmaları istenmektedir.

Cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında ücretli ebeveyn izni de çok önemlidir. Gerekli düzenlemeler yoluyla babaların da çocuk bakım sorumluluğunu paylaşmaya teşvik edilmesi gerekmektedir. İznin kullanımında ücretlerin kesintiye uğramaması, aynı pozisyona dönme garantisi önemli kriterler olarak karşımıza çıkmaktadır.

İzin uygulamaları, uzlaştırma politikalarının önemli bir parçası. Ancak Avrupa Birliği'ne bakıldığında da anneleri ilgilendiren uygulamaların babalarla ilgili düzenlemelere göre daha fazla geliştiği görülmektedir. Ebeveyn izni, hem erkekler hem de kadınlar tarafından kullanılabilirdiği için cinsiyetçi yargıları aşındırma potansiyeli taşımaktadır. Ebeveynlerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmediğinde ebeveyn izninden yalnızca ekonomik gücü olan kadınların yararlanabildiği unutulmamalıdır. Bu nedenle, ebeveyn izninin ücretli olması farklı sınıflardan kadınların da faydalanmasına olanak verecektir. Ücretli olmasının yanı sıra esnek kullanılacak ve erkeklerin kullanımını teşvik edecek biçimde ve transfer edilemez olarak düzenlenmesi, babaların da çocuk bakımında yer alması açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de yetersiz izin olanaklarının yanı sıra, yukarıda da altı çizildiği üzere, emzirme izni ve ücretsiz izin konularında Memur ve İşçi Kanunları arasında

farklılıklar söz konusu. Bu ayrımcı durumun ortadan kaldırılması ve hem erkek hem de kadın çalışanların bakım izinlerinden faydalanmaları sağlanmalıdır.

Kadınlar uzun zamandır mahalle kreşlerinden, işyeri kreşlerine, ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarına göre seçebilecekleri modellerin olması gerektiğini savunuyorlar. Dile getirilen talepler arasında kreşlerin ücretsiz, standart nitelikte olması ve 7 gün 24 saat hizmet vermesi vardır. Çocukların anadilde eğitim alması, okulların fiziksel koşullarının yaş seviyelerine uygun, güvenilir olması da büyük önem taşıyor. Ayrıca eğitimin içeriği de cinsiyet eşitliği temelinde hazırlanmalıdır.²⁸

Diğer taraftan, okulların açılma ve kapanma saatlerinin çalışma saatleri ile uyumsuzluğu birçok kadının sıkıntı yaşamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla çalışma ve kreşlerin açılış kapanış saatlerinin birbiri ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca okul sonrası olanaklar da arttırılmalı, yaygınlaştırılmalı ve ücretsiz sunulmalıdır.

Çocuk bakımında alternatiflerin çeşitliliği önemlidir. Bazı ebeveynlerin de çocuklarına evde bakmak isteyecekleri göz ardı edilmemelidir. Böylesi durumlarda da ailelere ihtiyaçları çerçevesinde finansal destek sağlanması gerekmektedir.

Hizmetlerin kurumsallaşması ve yaygınlaşması, emek piyasasının ebeveynlerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi, çocuk bakımında cinsiyet eşitliği sağlamanın yollarından yalnızca ikisi. Ancak aslolan yapısal bir dönüşümdür. Cinsiyetçi işbölümü bizatihi devlet tarafından aşındırılmalıdır. Yapılacaklardan birisi cinsiyet eşitliği fikrinin eğitimin her aşamasında yaygınlaştırılması ve bireylerin küçük yaştan itibaren bu fikri içselleştirmelerinin sağlanmasıdır.

Erkekler çocuk bakım sorumluluğunu ve hane içi diğer sorumlulukları paylaştıkça, ev işi kadınların doğal uzantısı olarak düşünülmekten çıkacaktır. Dolayısıyla Türkiye’de hem muhafazakâr politikaların hem de kadın hareketinin önümüzdeki günlerde temel çatışma alanının, geleneksel aile olmaya devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonnotlar

¹ Bu makalede 2014 yılında tamamlanan *Nature and Dynamic of Informal Paid Child Care in Turkey: Commodification due to Insufficient Welfare Policies* başlıklı yayınlanmamış doktora tezinden faydalanılmıştır.

² <http://ekonomi.milliyet.com.tr/kadin-istihdamina-fransiz-modeli-/ekonomi/ydetay/1770338/default.htm> (31.10.2014)

³ Yarı-zamanlı çalışma AKP hükümeti tarafından kadın istihdamını arttıracak, ve işgücü piyasasının 'katılığını' kırarak sihirli bir formül olarak sunulmaktadır.

⁴ Bu sınıflandırmanın başlangıç noktası sosyal hakların meta-dışlaşması (decommodification), yani insanların piyasada yer almadan da toplumsal olarak kabul edilebilir bir yaşam standardına sahip olmasıdır. Bu bağlamda, muhafazakar sosyal refah devletleri bazı meslek ya da statü gruplarının imtiyaza sahip olduğu korporatist bir yapıya işaret ederken Avusturya, Fransa, Almanya ve İtalya'yı bu grubun içerisine yer alıyor. Din, toplumu şekillendirecek kadar güçlü ve geleneksel aile yapısı toplumun temel taşı. Ancak ailenin yeterli olmadığı durumlarda sosyal hizmetler devreye sokuluyor. Liberal model ise piyasanın ve metalaşmanın üzerinde yükseliyor. Sosyal hizmetler piyasadan temin ediliyor ve devlet yalnızca ekonomik gücü yetersiz olanlara yardım ediyor. Bu yardım, gelir testine tabi. ABD, Kanada ve Avusturalya liberal modelin içinde tanımlanıyor. Sosyal demokrat devletler ise "evrensellik prensibini" ve vatandaşları arasındaki eşitliğin sağlanmasını temel alıyor (s.69). Sosyal demokrat model, İskandinav ülkeleri tarafından temsil ediliyor.

⁵ Ancak Buğra, beş Akdeniz ülkesine referans verir: İtalya, İspanya, Yunanistan, Türkiye ve Mısır.

⁶ Köyden gelen desteklerin azalması, verimli toprakların yok olması pahasına turizm ve inşaat sektörlerinin desteklenmesi, ekonomik ve zorunlu göç nedeniyle kensel nüfusun artması, özelleştirmeler ve taşeron çalışmanın yaygınlaşması.

⁷ Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri adında bir proje yürütmektedir. Bu projenin amacı bir veritabanı oluşturmaktır. Bazı modüller haricinde proje henüz tamamlanmış değildir. <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/uygulamalar/bütünlesik-sosyal-yardim-hizmetleri> (31.10.2014)

⁸ <http://www.oecd.org/finance/insurance/insurancestatistics-oecdonline-database.htm> (31.10.2014)

⁹ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111229M1-1.htm> (31.10.2014)
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121231M1-1.htm> (31.10.2014)
http://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/2014_butce_tasarisi_ve_cetveller.pdf (31.10.2014)

- ¹⁰ 2014-2015 döneminde yeni bir uygulama olarak özel anaokullarına gitmek isteyen çocuklara yıllık 2500 TL destek veriliyor. Ancak, başvuran her çocuk bu desteği alamıyor.
- ¹¹ 2828 Sayılı Kanunu'nun Ek 7. Maddesi'ne göre bu aylığa hak kazanabilmek için hanenin toplam gelirin hanedeki birey sayısına bölümü asgari ücretin 2/3'ünden az olmalı. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/02/20070210-1.htm> (31.10.2014)
- ¹² 2014 yılı muhtaç aylığı 482,10 TL ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından ödeniyor. <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=14> (31.10.2014)
- ¹³ http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/Node/11873/files/SYGM_2012.pdf (23.09.2014)
- ¹⁴ 2012 yılı için, bu desteğin miktarı iki aylık 500 TL idi. İstatistiklere göre toplamda 359174 kadın başvurmuş, ancak 244108'i bu desteği almaya hak kazanmış. Diğer bir deyişle neredeyse başvuran kadınların üçte biri reddedilmiş. Kadının bir erkek arkadaşının olması bile desteğin kesilmesi için sebep oluşturabiliyor. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20095309.asp> (31.10.2014)
- ¹⁵ <http://www.aile.gov.tr/hakkimizda/vizyonumuz> (31.10.2014)
- ¹⁶ Babaların payı %1,5 iken kurumsal bakım %2,4 düzeyindedir. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13458> (31.10.2014)
- ¹⁷ Bu bağın kopmasının nedenleri için, Ecevit'in bu çalışmasının 248-261 sayfalarına bakılabilir.
- ¹⁸ OECD Eğitim Politikası Türkiye Görünümü (Education Policy Outlook Turkey) 2013 verileri, okulöncesi eğitime 3-4 yaş arasında başlamanın %12; 5 yaşında başlamanın ise %67 olduğunu göstermektedir. 3-5 yaş arasında en az bir çocuğu olan kadınların istihdam oranı OECD ortalamasının bir hayli gerisindedir (Türkiye'de %21,4; OECD ortalaması %63,3) http://www.oecd.org/edu/EDUCATION%20POLICY%20OUTLOOK%20TURKEY_EN.pdf (31.10.2014)
- ¹⁹ Net ve brüt oranlar arasındaki bu fark özellikle 5 yaşındaki çocuklar için oldukça yüksektir (brüt %55,35, net %39,72).
- ²⁰ 26 Temmuz 2014 tarihinde yayınlanan yönetmelik ile okulöncesi eğitimde tam gün uygulaması sabah ve öğlen ikili bir sisteme dönüştürülmüştür. Bu değişikliğin kadınlar ve çocuklar üzerindeki etkisinin ne olacağını görmek için henüz erkense de anneler ve ailenin diğer kadın üyelerinin yükünün daha da ağırlaşacağını söylemek yanlış olmayacaktır. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140726-4.htm#sthash.ENfyMb3c.dpuf> (31.10.2014)
- ²¹ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5215.html> (31.10.2014)

²² Bu karara baktığımızda yalnızca kreşleri ve anaokullarını içerdiği ve milli bir ihtiyaç olarak bu hizmetlerden yalnızca Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumlu olabileceği, bu durumda Anayasa'nın 127. Maddesine aykırılık taşıdığı ifade edilmektedir. http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_733.htm (31.10.2014)

²³ Ecevit ayrıca işyerlerindeki emzirme odalarının ve kreşlerin denetiminin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nda olduğunu söyler.

²⁴ http://www.radikal.com.tr/turkiye/isyerinde_krese_yer_yok-1145289 (31.10.2014)

²⁵ 2008/2009'da 322, 2009/2010'da 148, 2011/2012'de 118, 2012/2013'te 121.

²⁶ Sözleşmeli çalışanlar için herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır (Bakırcı, 2010: 62).

²⁷ 2014 verilerine göre, mesela, asgari ücret alan, eşi ve iki çocuğu olan bir işçi 120,49 TL geçim indiriminden faydalanırken, eşi çalışan iki çocuklu bir işçi yalnızca 104,42 TL almaktadır. Bekar bir çalışanın alacağı destek miktarı ise 30,33 TL'dir.

²⁸ Bakınız <http://www.kreshaktir.org/> (31.10.2014).

Kaynakça

Akduran Ö (2012). *Hane Devlet Piyasa: Kadın Emeği ve Sosyal Politikalar Bağlamında Cinsiyetlendirilmiş Bütçe*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Alwis R de S (2011). Examining Gender Stereotypes in New Work/family Reconciliation Policies: The Creation of New Paradigm for Egalitarian Legislation. *Duke Journal of Gender Law and Policy*, 18, 305-334.

Ağartan T I (2012). Toplumsal Cinsiyet ve Sağlık Reformu: Politikalar ve Etkileri. İçinde: S Dedeoğlu ve A Y Elveren (der), *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın*, Ankara: İletişim.

Bettio F ve Plantenga J (2004). Comparing Care Regimes in Europe. *Feminist Economics*, 10(1), 85-113.

Budig M and England P (2001). "The Wage Penalty for Motherhood", *American Sociological Review*, 66(2), 204-225.

Buğra A (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Buğra A (2012). Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi: Neoliberalizm, Kültürel Muhafazakârlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma. İçinde: S Dedeoğlu ve A Y Elveren (der), *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın*, Ankara: İletişim.

Buğra A (2013). Giriş. İçinde: A Buğra ve Y Özkan (der), *Akdeniz'de Kadın İstihdamının Seyri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra A ve Keyder Ç (2006). The Turkish Welfare Regime in Transformation. *Journal of European Policy*, 16(3), 211-228.

Buğra A ve Keyder Ç (2006a). Önsöz. İçinde: A Buğra ve Ç Keyder (der), *Sosyal Politika Yazıları*, İstanbul: İletişim Yayınları.

CEDAW (2014).

<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm> (22.09.2014)

CEDAW Gölge Raporu (2010). http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/ngos/FWAT_Turkey46.pdf (22.09.2014)

Connell R W (1990). The State, Gender, and Sexual Politics. *Theory and Society*, 19(5), 507-544.

Daly M ve Lewis J (2000). "The Concept of Social Care and the Analysis of Contemporary Welfare States", *British Journal of Sociology*, 51(2), 281–298.

Dedeoğlu S ve Elveren A Y (2012). Giriş: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Toplum ve Refah Devleti. İçinde: S Dedeoğlu ve A Y Elveren (der), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*, Ankara: İletişim.

Dedeoğlu S (2012). Türkiye’de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı. İçinde: S Dedeoğlu ve A Y Elveren (der), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*, Ankara: İletişim.

Dedeoğlu S (2013). Veiled Europeanisation of Welfare State in Turkey: Gender and Social Policy in the 2000s. *Women’s Studies International Forum*, 41, 7-13.

Ecevit Y (2012). Feminist Sosyal Politika Bağlamında, Türkiye’de Çocuk Bakımı ve Eğitimi’ne İki Paradigmadan Doğru Bakmak. İçinde: a Makal ve G Toksöz (der), *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği*. Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 220-265.

Ecevit Y (2012a). Türkiye’de Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi. İçinde: S Dedeoğlu ve A Y Elveren (der), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*, Ankara: İletişim.

Ecevit Y (2013). Gendering Social policy and Welfare State in Turkey. *Women’s Studies International Forum*, 41, 1-6.

England P ve Folbre N (1999). Who Should Pay for Kids. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 563, 194 – 207.

Engster D and Stensöta H O (2011). Do Family Policy Regimes Matter for Children’s Well-Being? *Social Politics*, 18(1), 82-124.

Esping-Andersen, G (2009). *The Incomplete Revolution: Adapting to Women’s New Roles*, Polity Press Malden and Cambridge.

Soyseçkin, İ S (2015). Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Sosyal Refah Uygulamaları. *Mülkiye Dergisi*, 39(3), 245-270.

Esping-Andersen, G (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Polity Press, , Cambridge and Oxford.

Eurostat (2009). İş, Özel ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılması AB 2009 Basımı (Eurostat Reconciliation Between Work, Private and family Life in the European Union 2009 Edition), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-78-09-908/EN/KS-78-09-908-EN.PDF (22.09.2014)

Eurostat (2013). Labor Force Survey (İşgücü Anketi)
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-10042014-BP/EN/3-10042014-BP-EN.PDF (22.09.2014)

Ferrera M (2006). Sosyal Avrupa'da Güney Avrupa Modeli. *Sosyal Politika Yazıları* içinde (A. Buğra, Ç. Keyder eds.), İletişim Yayınları, İstanbul, 195-229.

Filiz Y (2011). Esnek Çalışma Biçimlerinin Kadın İstihdamına Etkileri: Avrupa Birliği İstihdam Politikaları ve Türkiye Karşılaştırması. yayınlanmamış uzmanlık tezi, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

Gal J (2010). Is There an Extended Family of Mediterranean Welfare States? *Journal of European Social Policy*, 20(4), 283-300.

Gough I (2006). Güney Avrupa'da Sosyal Yardım. İçinde: A Buğra ve Ç Keyder (der), *Sosyal Politika Yazıları*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Grütjen D (2008). The Turkish Welfare Regime: An Example of the Southern European Model? The Role of the State, Market and Family in Welfare Provision. *Turkish Policy Quarterly*, 7(1).

Gül-Derentarla E (2008). Meşrutiyetten Günümüze Okul Öncesi Eğitim. *C.U Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 269-278.

İlkkaracan İ (2012). "Why so Few Women in the Labor Market in Turkey", *Feminist Politics*, 18(1), 1-37.

İlkkaracan İ (2010). Giriş. *Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları* içinde (İ. İlkkaracan der.) Mega Yayınları, İstanbul, 7-20.

İlkkaracan İ (1998). Kentli Kadınlar Ve Çalışma Yaşamı. *Bilanço 98: 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde (İ. İlkkaracan der.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 285-302.

KEİG (2014). *Esnekleşme ve Enformelleşme Kısacasında Türkiye'de Kadın İstihdamı: Politika Metinleri Çerçevesinde Bir Analiz*, KEİG Yayınları Dizisi, www.keig.org

KEİG (2008). *Avrupa Birliği'nde Çalışma Yaşamında Kadın Erkek Eşitliği: Türkiye Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, www.keig.org (22.09.2014)

KSGM (2000). *Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutları*, KSGM Yayınları, Ankara: KSGM Yayınları.

KSGM (1999). *Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değişimi*, KSGM Yayınları, Ankara.

Lewis J (1997). Gender and Welfare Regimes: Further Thoughts. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 4(2), 160-177.

Mahon R (2002). Child care: Toward What Kind of 'Social Europe'? *Social Politics*, 9(3), 343-379.

Meyers M K ve Gornick J C (2003). "Public or Private Responsibility? Inequality and Early Childhood Education and Care in the Welfare State. *Journal of Comparative Family Studies*, 34(3), 379-411.

Milli Eğitim Bakanlığı 2013-2014 İstatistikleri
<http://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2013-2014/icerik/95> (24.09.2014)

Mingione E (2006). Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele. İçinde: A Buğra ve Ç Keyder (der), *Sosyal Politika Yazıları*, İstanbul: İletişim Yayınları

Moreno L (2002). Mediterranean Welfare and 'Superwomen', Unidad de Políticas Comparadas, Working Paper 02-02.

O'Connor, J S (1993). Gender, Class and Citizenship in the Comparative Analysis of Welfare State Regimes: Theoretical and Methodological Issues. *The British Journal of Sociology*, 44(3), 501-518.

Orloff A S (1993). Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States. *American Sociological Review*, 58(3), 303-328.

OECD Sigorta Verileri (Insurance Statistics)
http://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/insurance-statistics-yearbook-2011_ins_stats-2011-en

OECD Sosyal Adalet Endeksi (Social Justice Index), 2011
http://www.sgi-network.org/pdf/SGI11_Social_Justice_OECD.pdf (22.09.2014)

OECD Towards More and Better Jobs in Developing Countries, 2009
<http://www.oecd.org/els/42544935.pdf> (22.09.2014)

OECD Aile Veritabanı (Family Database) 2008
<http://www.oecd.org/social/socialpoliciesanddata/oecdfamilydatabase.htm>
(22.09.2014)

Soyseçkin, İ S (2015). Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Sosyal Refah Uygulamaları. *Mülkiye Dergisi*, 39(3), 245-270.

Onuncu Kalkınma Planı

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/518/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf>

Özar Ş ve Yakut-Çakar B (2013). Unfolding the Invisibility of Women without men in the case of Turkey *Women's Studies International Forum*, 41, 24-34.

Şahin M (2012). Türkiye'de Sosyal Güvenlik Reformu ve Kadınlar Üzerine Etkisi. . İçinde: S Dedeoğlu ve A Y Elveren (der), *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın*, İstanbul: İletişim.

Tılıç-Rittesberger H ve Kalaycıoğlu S (2012). Çocuk ve Yaşlı Bakıcıları: Enformel Sektördeki Kadınlar. *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* içinde (S. Dedeoğlu, A. Y. Elveren, der.), İletişim, İstanbul.

Toksöz G (2006). *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Trifiletti R (1999). "Southern European Welfare Regimes and the Worsening Position of Women", *Journal of European Social Policy*, 9(49).

TÜİK, Sürdürülebilir Büyüme Göstergeleri, 2012-2013

<http://www.turkstat.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16124> (22.09.2014)

TÜİK Aile İstatistikleri 2012

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13662> (22.09.2014)

TÜİK 2012 Gelir ve Yaşam Koşulları Raporu

<http://www.turkstat.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13594> (22.09.2014)

TÜİK 2013

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16053> (22.09.2014)

Ulusal İstihdam Stratejisi Belgesi, 2014-2023

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140530-7-1.pdf>

UN Convention on the Right on the Child (1989) <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/crc.pdf> (22.09.2014)

Usen Ş ve Güngör D M (2011). Eğitimli Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Tercihleri: İstanbul Örneği. *Kamu-İş*, 11(4), 127-182.